

לאברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
”זה יוסף שהיה אב בחכמה” (ר"ט)

מתורתו ומשנתו של
שר התורה הגאון הקדוש
רבי יוסף ענגיל זצ"ל

פרשת חיי שרה תשפ"ד • שנה ג' - גליון קמ"ח • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

שב דנחמא

אות א

אוצרות יוסף

דרוש ד

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים וגו' ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון (כג, א-ב)

אליהו חי לעולם שישודותיו ממוזגים | קרית ארבע היא חברון - ארבע ישודותיה היו מאוברים ומתה רק בעטיו של נחש

מבואר בספרי הדרוש (עיי' עקרים מאמר ד פרק נא ד"ה ולפי; ספורנו פרשת פנחס כה, יב), כי מה שאלוהו חי לעולם (עיי' מועד קטן כו), הוא כי האדם מורכב מארבע ישודות - אש רוח מים עפר (עיי' רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ד ה"א), והמיתה באה מפאת התגברות היסודות זה על זה (עיי' רבינו בחיי פרשת אחרי יו, ז ד"ה וכתב^א), ומה שאלוהו חי לעולם הוא בעבור שהשם יתברך זיכה אותו בהתמוזגות ארבעה ישודותיו - שיהיו ממוזגים בשווה ובמיצוץ. ועל כן נאמר בפנחס זה אליהו (עיי' ילקוט פרשת פנחס רמז תשע"א ד"ה רבי) "הנני נתן לו את בריתי שלום" (במדבר כה, יב), רצה לומר, שלום היסודות - שלא יתגברו זה על זה, עד כאן תוכן דבריהם^ב.

הנה יש עוד דבר אחד שהוא סבת המיתה, והוא עטו של נחש (שבת נה; בבא בתרא יז). וזה, כי ענין התגברות היסודות זה על זה הוא עונש על החטא, כי בטבע ראוי לחומר שיהיה מחובר אל הצורה השכלית וסר למשמעתה (עיי' גבורות השם פרק י"א ד"ה אחרי; פורת יוסף פרשת מקץ ד"ה והנה אנשי), לא כן על ידי החטא, שנפרד החומר מן הצורה (עיי' אור החיים בראשית ג, יט ד"ה עד), כי הצורה השכלית מחייבת ההפנע מחטוא, וכאשר אין החומר סר למשמעתה ואך ממלא תאוותו וחוטא, הנה הוא מפריד עצמו מן הצורה, ועל כן עונש החומר הוא מדה כנגד מדה, ובהיותו מפריד עצמו מן הצורה - היפוך הראוי, ענשו הוא שיפרדו גם חלקי החומר עצמם זה מזה, ויתגברו ישודותיו זה על זה.

ואם כן אותם שלא היה להם חטא ומתו רק מחמת עטו של נחש, הנה הם לא נתגברו ישודותיהם זה על זה, כי התגברות היסודות זה על זה בא רק מסבת החטא וכמו שכתבתי, ורק אף בהיות ארבע ישודותיהם מחוברים זה לזה - אף על פי כן מתו. וכמו שנאמר 'ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה', וברש"י (ד"ה ויהיו): בת מאה כבת עשרים - שלא היה בה חטא, ועל כן 'ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון', רצה לומר, שמתה אף בהיות ארבע ישודותיה מחוברים זה לזה, כיון שלא היה לה חטא ומתה רק על ידי עטו של נחש (עיי' זוה"ק חיי שרה מדרש הנעלם קכב; עקידת יצחק שם שער כב ד"ה הנח).

ואברהם זקן בא בימים וגו' (כד, א). אברהם ענינו 'אחדות' | מדתו גמ"ח ענינה איחוד הנבראים | זכה לזקנה שהיא ע"י איחוד היסודות | נקרא 'גדול' דאיחוד הנפרדים נקרא גדולה | נקרא 'אב' שהאב מאחד הנה אברהם ענינו האחדות, וכמו שנאמר 'אחד היה אברהם' (יחזקאל לג, כד), הביטו אל אברהם אביכם וגו' כי אחד קראתיו (ישעיה נא, ב), כי מדתו של אברהם הוא גמילות חסדים (ראה מיכה ז, כ; עיי' תנחומא ישן פרשת חיי שרה סימן ג) - השפעה, שענין המדה הזאת הוא לאחד, שהמשפיע והמקבל הם מתאחדים יחד. ובמדרש (שהש"ר ח, ט) על הכתוב (שיר השירים ח, ח) 'אחות לנו קטנה' - זה אברהם שאיחה את כל העולם כולו להקדוש ברוך הוא, כאדם זה שהוא מאחה את הקרע, והיינו שמדתו האחדות - לאחד הנפרדים כאדם זה שהוא מאחה את הקרע.

ומה שאברהם נקרא 'אחד', היינו דמדתו מדת גמילות חסדים - שהנבראים ישיפיעו זה לזה - ענינה האחדות, כי על ידי שמשפיעים זה לזה הם מתחברים ומתאחדים יחד כנ"ל. וזהו הענין שזכה אברהם לאריכות ימים, וכמבואר במדרש רבה (בר"ר נח, ט) על הכתוב 'ואברהם זקן בא בימים', אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, אני אומנותי גמילות חסדים, תפשת אומנותי, בוא ולבוש לבושי - 'ואברהם זקן', היינו כמו שמצינו בהקדוש ברוך הוא (דניאל ז, ט) 'ועתיק יומיו יתיב', עיי' שם **במתנות כהונה** (ד"ה לבש). ומבואר דאברהם זכה לאריכות ימים עבור מדתו - גמילות חסדים.

והעניין, שהוא מדה כנגד מדה, דגמילות חסדים ענינה איחוד הנבראים, והנה הקיום והבריאות באדם הוא גם כן על ידי האיחוד, שחלקי גופו ויסודותיו מאוחדים, ואין גוברים אחד על חבריו, רק הם מאוחדים וממוזגים במוזג השווה, דאז הם כולם כמו דבר אחד^א, ועל כן אברהם - על ידי מדת גמילות חסדים שענינה איחוד הנבראים, לכן זכה מדה כנגד מדה להיות האיחוד גם בו בעצמו, היינו בחלקיו ויסודותיו, שיהיו מאוחדים וממוזגים יחד כראוי, שזה מביא לאריכות ימים וכנ"ל.

והנה כתבתי (אוצרות יוסף דרוש ד פ"סקא י"ב) דענין איחוד הנפרדים נקרא 'גדולה', על פי ש"ס ברכות (נח), 'לך ד' הגדולה' (דברי הימים א כט, יא), זו קריעת ים סוף, ועל פי דברי **המהר"ל ז"ל** (באר הגולה באר הרביעי עמוד פג ד"ה עוד) דקשה זווגו של אדם - איחוד הנפרדים, כקריעת ים סוף - פירוד המאוחד, דזה שקול כזה (סוטה ב), ועל כן גם כן, כמו דקריעת

ים סוף - פירוד המאוחד, נקרא 'גדולה', כך איחוד הנפרדים - כח האחדות - דשקול כמוהו, נקרא גם כן 'גדולה'. ועל כן אברהם דמדתו גמילות חסדים - דענינה איחוד הנפרדים וכנ"ל, לכן ענינו גם כן 'גדולה', וזהו שנקרא אברהם 'האדם הגדול בענקים' (יהושע יד, טו; עיי' ב"ר יד, י).
והנה ענין הנ"ל דאחדות נקרא גדלות, והנה כבר כתבתי (אוצרות יוסף שם פ"סקא א) גם כן דהאב מאחד יוצאי חלציו, בנים אתם לד' אלקיכם (דברים יד, א), והאב מאחד הבנים, לכן 'לא תתגודדו' (שם) - לא תעשון אגודות אגודות חלוקות זו מזו (יבמות יג), וזהו ביבמות (מז), קטן ויש לו בנים - ומאחדם - זהו גדול, גדול ואין לו בנים - ואין בו ענין איחוד הנפרדים - זהו קטן, ודו"ק.

וזהו הענין שנקרא האב - "אב", כי א' הוא אחדות, וב' הוא התחלת הריבוי וראשיתו, ומורה על הריבוי (עיי' תפארת ישראל פרק לד ד"ה וידבר), והאב של התולדות הוא מאחד הריבוי, ולכן שמו 'אב', היינו א' - אחדות, המאחד ב' - הריבוי, ודו"ק.

ועל כן גם כן אברהם דענינו איחוד הריבוי וככל הנ"ל, לכן שמו 'אב', דשמו 'אברם' - היינו אב רם (עיי' אברבנאל פרשת לך לך יז, ד ד"ה ואין), וכן שמו 'אברהם' על שם 'אב', בתחלה היה אב לארם ועתה נעשה אב לכל העולם כולו - ש"ס ברכות (ג), וזהו 'הביטו אל אברהם אביכם' (ישעיה נא, ב) - אב דייקא, 'כי אח"ד קראתיו' (שם) - כי אב הוא אחד המאחד, ודו"ק.

גליוני הש"ס

ברכות סא.

ותקם רבקה ונערתיה וגו' ותלכנה אחרי האיש וגו' (יש, יט).

איסור הליכה אחורי אשה - שיעור

איאת בברכות (סא), אמר רב נחמן, מנוח עם הארץ היה וכו', אמר רב אשי וכו' אפילו בי רב נמי לא קרא, שנאמר 'ותקם רבקה ונערתיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש' - ולא לפני האיש. אמר רבי יוחנן, אחורי ארי ולא אחורי אשה.

עיי' שו"ת רדב"ז (ח"ב סימן תשע), דאפילו ביותר מריחוק ארבע אמות אסור, עיי' שם. אולם בוכרני **מספר חסידים** דכתב שיעור ארבע אמות^א. ומצאתי **בפרי עץ חיים** שער הנהגת הלימוד (עמוד ש"ד"ה גם כוונה), דרק תוך ארבע אמות הוא דאסור, וכתוב שם טעם לזה על דרך הסוד, עיי' שם.

(א) ראה בהערה להלן.
(ב) וראה שם בהמשך דברי רבינו, שזה ענין אליהו בארבע המובא בברכות ד.
(ג) **המשך לשונו**: "וכנודע" (עיי' רבינו בחיי פרשת אחרי יו, ז ד"ה וכתב, ספר העקרים מאמר ד פרק נא) דהחוליה והמיתה רחמנא ליצלן בא מהתגברות המזוגים והיסודות באדם זה על זה, ולהיפוך - הבריאות בא מן האיחוד והמיזוג השווה ביסודותיו וחלקיו, כי כאשר עומדים במיזוג השווה

אזי הבריאות מתממדי בו ובא לזקנה, עד שבגדול הזקנה הכחות עצמם מחלישים ונאפסים מגדול הזקנה, אבל על כל פנים מגיע לזקנה ולאורך ימים כפי האפשר על ידי המיזוג הראוי והמתממדי וכנודע.
ז) המשך לשונו: "ונודע בחכמה" (עיי' זוה"ק ח"ג ש"ב: הקדמות תיקור"ט) כי מדת החסד נקראת 'גדולה', וכן הוא **בילקוט** (פרשת שלח רמז תשמג ד"ה סלח) על הכתוב (במדבר יד, ט) 'נגדול חסדך' - זו מדת החסד שהיא גדושה, היינו דמפרש דמדת החסד יש בה ענין גדול - במה שהיא גדושה,

זֵיתָן אַבְרָהָם אֶת פֶּל אֲשֶׁר לוֹ לְיִצְחָק (בה, ה).

ישובים על הקושיא איך העביר אברהם אבינו את הנחלה מישמעאל

~ מתוך: בית האוצר מערכת א כלל א ~

עיני רא"ם על התורה בראשית (פרשת חיי שרה כד, ד"ה שטר) שכתב וז"ל: יש לתמוה, הרי אברהם קיים כל התורה - ואפילו עירובי תבשילין (וימא כח), ואם כן איך העביר הנחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק, והא אמרינן בפרק נערה (תכותוב נג), לא תיהו בי עבורי אחסנתא, ואפילו מברא בישא לברא טבא, עכ"ל.

ידע ברוח הקודש שלא יצא מהם זרע טוב

ולכאורה אין כאן קושיא כלל, שהרי הגמרא בכתובות שם אמר להדיא, לא תיהו בי עבורי אחסנתא ואפילו מברא בישא לברא טבא, דלא ידיע מאי זרעא נפק מיניה, עכ"ל הגמרא. ואם כן, אברהם הרי וודאי ידע ברוח קדשו שלא יצא מהם זרע טוב, ואם כן הרי שפיר היה מותר להעביר נחלה מהם.¹

וצריך לומר, דקושיתו הוא על דרך הגמרא ברכות (י, ב), דאמר ליה ישעיהו לחזקיהו, שגזר עליו מיתה משום דלא עסק בפריה ורביה. אמר ליה, משום דחזאי לי ברוח הקודש דנפקי מינאי גנין דלא מעלו. אמר ליה, בהדי כבשי דרחמנא למה לך, מאי דמיפקדת איבעי לך למיעבד, ומאי דניחא קמיה קודשא בריך הוא - ליעביד, עכ"ל הגמרא.

ואולם מצות פריה ורביה דשם, הרי היא מצוה מחויבת מדינא, ומה שאין כן קיום תורה שקיים אברהם עד שלא ניתנה, הרי היה רק ממתת חסידות, ואם כן לגבי מדת חסידות יש לומר, דשפיר היה יכול לסמוך על רוח קדשו, שראה דלא נפיק מיניהו זרעא מעליא, וכמובן.²

ועוד יש לחלק בין הך דברכות לכאן, דשם הא מקיימין פריה ורביה מדינא אפילו בבנים לא טובים, ומה שאין כן בהך דעבורי אחסנתא, דמפורש הטעם בגמרא משום דלא ידיע מאי זרעא נפק מיניה, ואם כן כשיודעין שלא יצא ממנו זרע טוב, שפיר רשאין להעביר הנחלה, וכמובן.

מבן עכו"ם או מומר מותר להעביר הירושה

ונראה לענ"ד פשוט עוד, דהא דלא תיהו בי עבורי אחסנתא ואפילו מברא בישא לברא טבא, היינו רק בשניהם ישראלים - אלא שאחד ביש ואחד טוב, ומה שאין כן ישמעאל ויצחק, שהיה ישמעאל עובד כוכבים, ויצחק ישראל [אי נימא דהאבות יצאו מכלל בני נח], אם כן וודאי דלא שייך בזה 'עבורי אחסנתא'.

ואולם בקידושין (יה, א) איתא, עכו"ם יורש את אביו דבר תורה, דכתיב (דברים ב, ה) 'כי ירושה לעשו

נתתי את הר שעי'ר'. ופריך, ודילמא ישראל מומר שאני כו'. ומוכח דכיון דהיה עשו בנו של יצחק, על כן היה נחשב רק ישראל מומר, ואם כן נראה, דהוא הדין ישמעאל בן אברהם היה נחשב רק ישראל מומר.³

ואמנם נראה, דגם אם היה ישמעאל נחשב רק ישראל מומר, עם כל זה לא דמי ישראל מומר ללשון 'ברא בישא' הנזכר בגמרא, דיש לומר ד'ברא בישא' אינו מומר, רק ישראל הכביש את מעשיו, ומה שאין כן מומר, שפיר יש לומר - ונראה וודאי - דלית ביה משום 'עבורי אחסנתא'.⁴

באשתו נכריה אין לחוש לזרע מעליא

ועיין עוד בבא קמא (קט"ו). דאיתא שם גם כן סברא דחיישינן לזרעא מעליא, ואמרינן דאסור לאבד ממונו משום זה, ד'כינן וצדיק ילבש' (איוב טו, ז), עיין שם. ואף על פי כן מבואר בראב"ד הלכות עכו"ם (פ"ב ה"ה), דזהו רק אם אשתו ישראלית, מה שאין כן אם אשתו עובדת כוכבים, דאי אפשר שיהיה לו זרע ישראל, עיין שם. ואם כן הכא נמי בישמעאל כו', דלא היו נשותיהם ישראליות, לית ביה חשש זרעא מעליא, ואפילו אי ישמעאל גופיה היה נחשב ישראל מומר מפאת היותו בן אברהם, ודו"ק.

טעם הסוד לאיסור העברת נחלה אפשר שאינו באברהם וישמעאל

והנה מצאתי עוד בספר מגיד מישרים להבית יוסף פרשת מטות ומסעי (ד"ה ובתר הג') שכתב וז"ל: ובתר הכי כתיב חלוקת ארץ ישראל ונחלת בנות צלפחד (במדבר לד-לו), דרוא דנחלאות - רוא עמיקא, וכל שכן נחלת ארץ ישראל, דלא לחנם אמר לא תיהו בעבורי אחסנתא, דאילו באורח פשטא, הא קיימא לן (סנהדרין י) אין לו לדיין אלא מה שעניו רואות, וכיון דהאי טבא והאי בישא, מוטב לזכות לטבא מלבישא, אלא וודאי האי רוא דנחלה מאב לבן - רוא עמיקא, עכ"ל.

ונראה דסבירא ליה דהאי דלא ידיע מאי זרעא נפק מיניה, איננו עיקר הטעם, רק שבעצם ענין הנחלה אין ראוי שתעבור מאב לבן. ואולם עם כל זה יש לומר דלא שייך זה בבן מומר, ומה גם אחרי שנראה מדבריו דיש לדבר טעם על דרך הסוד, ואם כן יוכל להיות דטעם אשר בדבר - על דרך הסוד - לא שייך כלל באברהם וישמעאל, ובאתי רק להעיר.

הוכחה שישמעאל נחשב עכו"ם ובתשובתו נתגייר

מה שדנתי אם ישמעאל היה נחשב ישראל מומר לעבודת כוכבים, כמו עשו שנקרא בש"ס קידושין (יה). בשם 'ישראל מומר' לעבודת כוכבים, או דלמא ישמעאל היה נחשב עכו"ם מתולדה. עיין בעלי התוספות על התורה ריש פרשת חיי (כג, א) על הכתוב 'ויהיו חיי שרה' וגו', וז"ל: פירש רש"י (שם ד"ה שני), כולן שוין לטובה. ואף על גב דגבי ישמעאל כתיב (שם כה, ז) 'ואלה שני חיי ישמעאל', איכא למימר שעשה תשובה, כדפירש רש"י גבי 'ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו' (שם כה, ט), וגר שנתגייר - כקטן שנולד דמי (בבמות כב), וכל השנים שהיו קודם לכן, כל הרע שעשה לא נחשב לכלום, והיה כמי שעשה תשובה כל ימיו, עכ"ל.

ומוכח קצת, דהיה ישמעאל נחשב עכו"ם, והיתה תשובתו גירות, ושייך ביה שפיר ענין גר שנתגייר כקטן שנולד, דאילו היה נחשב ישראל מומר לעבודת כוכבים, אם כן הו' ליה התשובה רק תשובה גרידא וחזרה לכשרותו - לא גירות, וכמובן.

ועיין בספר שערי גן עדן לרבי יעקב קאפיל ז"ל שער אורח צדיקים (פתח ה דרך יא ד"ה הנח) שכתב וז"ל: וישמעאל ששורש נשמתו בימין (עיין זוה"ק פנחס רע"מ רמז: ספר הליקוטים פרשת אחרי סימן ז' ד"ה כל), הוא עצמו נתברר, כמאמר חכמינו ז"ל (ב"ר ד, ד) ובשיבה טובה תקבר (ראה לעיל טו, טו) - שישמעאל חזר בתשובה, וזרעו גם כן לעתיד יתבררו ויחזרו לקדושה, ואין צריך לפרט, כי קל וחומר הוא מעשו, עכ"ל. ומוכח מזה קצת לפי דרכנו, דגם ישמעאל היה נחשב ישראל מומר לעכו"ם - לא עכו"ם מתולדה.

ושוב ראיתי בירושלמי ברכות (פ"א ה"ו) וז"ל: ארבעה נקראו עד שלא נולדו, יצחק וישמעאל ויאשיהו ושלמה. יצחק - וקראת את שמו יצחק (לעיל יז, ט), ישמעאל - דכתיב וקראת את שמו ישמעאל (שם טז, יא) כו'. עד כיון בצדיקים, אבל ברשעים, 'וזרו רשעים מרחם' (תהלים נח, ד), עכ"ל הירושלמי. ומוכח מדברי הירושלמי דישמעאל היה טוב מלידה ואחר כך הוא שנתקלקל.

ועיין בראשית רבה (מה, ח) וז"ל: שלשה הן שנקראו בשמם לפני הקדוש ברוך הוא עד שלא נוצרו, יצחק ושלמה ויאשיהו כו'. ויש אומרים, אף ישמעאל באומות. ובפירוש הידי משה (אות ח) וז"ל: כתב האב"א (פירוש רבי אברהם בן אשר לבראשית רבה, ראה אור השכל, ויניציה שכו שם ד"ה ויאמר) דיש אומרים סברי שישמעאל עשה תשובה, דאם לא כן למה נקרא בשמו קודם יצירתו כמו הצדיקים, אלא ודאי שעשה תשובה, עכ"ל. ולא זכר דברי הירושלמי הנ"ל דאמר כן להדיא, ארבעה נקראו כו', ומפרש, עד כיון בצדיקים כו'. ומדברי הירושלמי דאמר אבל ברשעים זורו רשעים מרחם, מוכח עוד יותר דלא לבד שעשה תשובה, רק דגם היה טוב מלידה ואחר כך הוא שנתקלקל, וכמובן.

ועיין עוד בזה בפרקי דרבי אליעזר (פרק לב), דמוכח שם קצת להיפוך, דקריאת שם 'ישמעאל' קודם לידתו, הוא על שם הרע שעתיד לעשות לישראל, עיין שם היטב. ומוכח דהיה רע מתולדה, ובאתי רק להעיר.

(ד) ראה מסגרת.

(ה) וכיצא בזה חידש להלכה בשו"ת מהר"ם שיק ח"מ סימן מג. זה דווקא אם הברא בישא אינו אפיקורס, ואינו מן האנשים שאינם שומרים הדת בכללה ומחללים שבתות בפרהסיא ודינם כנכרים, אבל אם הם אפיקורסים וכיצא, נראה דלא שייך לומר דלמא נפקי מיניה בנין דמעלי, דמסתמא אינו מגדל את הבנים על דרך הטוב. ועיין שו"ת דובב מישרים ח"א סימן צז, שכתב ליישב על פי חידוש המהר"ם שיק הך קושיא איך העביר אברהם הנחלה.

הרע לו 'על אודות בנו דייקא - בנו של ישמעאל, ודילמא נפיק מיניה בנין דמעלי והוה עבורי אחסנתא מברא בישא לברא טבא. ואמר לו הקדוש ברוך הוא, אל ירע בעיניך, כי כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקול רוח הקודש, שסתכה ברוח הקודש דלא נפקי מיניה בנין דמעלי לעולם, דכתיב האי גונא בודאי שרי לעבורי אחסנתא, ודברי פי חכם חן".

(ב) והאריך בבית האוצר מערכת א כלל א אות ג ד"ה דע, להוכיח סברא זו.

(ג) ראה בית האוצר שם כלל א, שהאריך בזה בכל הכלל.

(א) וראה חתם סופר כתובות נג. ד"ה לא: "שמעתי מאבא מארי זצ"ל, שזה פירוש הפסוק פרשת וירא (כא, יא-יב) 'וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו, ויאמר ה' אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ופירש רש"י: בקול נבואתה ורוח הקודש שלה, עיין שם. ומה ענין רוח הקודש ונבואה לכאן. ועוד מאי טעמא הרע לאברהם, וכי היה רוצה להחזיק בבן מצחק עבודה זרה וגילוי עריות ושופך דם. ועוד, מה לו להאריך 'על אודות בנו, והיה די באמרו 'וירע הדבר בעיני אברהם, ותו לא. ולפי הנ"ל, וודאי לא הרע לו לשלוח ישמעאל על שהיה מצחק, אך

זמן התפילה - לפי ארץ ישראל

שיטות הקדמונים והמקובלים ששעת רצון של חצות הלילה היא לפי שעת חצות בארץ ישראל | בדורות הקודמים היו צדיקים שקיבלו שבת בחוץ לארץ בשעה שנכנסה השבת בארץ ישראל | 'מקדמי ומחשכי לבי כנישתא' - כדי להתפלל לפי זמני ארץ ישראל ו'היינו דאהני להו' | כיון שתפילות כנגד תמידין תקנום - לכן ראוי להתפלל לפי זמן התפילה בארץ ישראל

תפלת מנחה, שהזמן תלוי לפי אופק ארץ ישראל דוקא, שהרי תפילות כנגד תמידין תקנום, ומביא על כך ראייה מירושלמי, אך מסתייג שכל זה הוא רק כאשר בחוץ לארץ עדיין יום.

דהנה איתא בגמרא ברכות (כז:): "רבי יוסי ברבי חנינא אמר, תפלות אבות תקנום, רבי יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום כו'. תניא כוותיה דר' יוסי בר' חנינא, יצחק תקן תפלת מנחה, שנאמר 'ויצא יצחק לשוח בשדה' לפנות ערב, ואין 'שיחה' אלא תפלה, שנאמר (תהלים קב, א) 'תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו', ע"ש.

וכתב רבינו: "עיין בירושלמי ברכות (פ"ד ה"א), **דמשמע זמן תפלת מנחה אזלינן בחר בארץ ישראל, דלפי השעות שהוא יום בארץ ישראל, כך הוא הזמן גם בחוץ לארץ,** ועל כן גם לרבי יהודה דאמר (ברכות שפ.) דהזמן רק עד פלג המנחה, והוא י"א שעות חסר רביע, מכל מקום אם בארץ ישראל חסר עדיין שעה ורביע ללילה, אף שבחוץ לארץ כבר סמוך ללילה, עדיין הוא זמן מנחה, עיין שם היטב בירושלמי, דאמר ושימשא בריש דיקלי תמן איממא הוא הכא כו', עיין שם היטב כל הסוגיא ובפני משה (ד"ה ושמשא כו'). והוא חידוש.

"ואולי הטעם, **דהואיל וכנגד תמידין תיקנו, והקרבת התמיד הרי הוא בירושלים, לכן הזמן הוא לפי ירושלים,** ואולם נראה דכל זה אם הוא יום עדיין על כל פנים, עיין שם היטב בירושלמי, אבל לא אם כבר הוא לילה בחוץ לארץ, וכבר הוא לפי הזמן דפה זמן תפלה אחרת מעריב, אז אין להתפלל מנחה אף אם בארץ ישראל יום עדיין".

זה גם לגבי זמני התפילה, שיש חשיבות ומעלה מיוחדת לכוון את התפילה בשעה שמתפללים בארץ ישראל. וזו לשונו על דברי הגמרא בברכות (נ:): "אמרו ליה לרבי יוחנן, איכא סבי בבבל. תמה ואמר, 'למען ירבו ימיכם על האדמה' כתיב, אבל בחוץ לארץ לא. כיון דאמרי ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר, היינו דאהני להו'.

נראה לפרש מפני שהתפלה נקרא חיי שעה (שבת י.), ועיקר התפלה היא בארץ ישראל, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה (מלכים א ה, ח) (מח) 'והתפללו אליך דרך ארצם'. והנה אותם שבחוץ לארץ מתפללים ושולחים תפלתם לארץ ישראל, ראוי להם להתפלל בשעה שבני ארץ ישראל מתפללים, כמו שאמרו חז"ל (ברכות ז:): כשמתפלל ביחיד יתפלל בשעה שהציבור מתפללים, שאז עולה תפלתו עם תפלתם.

"לכן תמה רבי יוחנן בבבל שהיא עמוקה מכל ארצות (ירושלמי ברכות פ"ד ה"א), וארץ ישראל הסמוך לה היא גבוה מכל הארצות (קידושין טז.), ואין זמנו שווין, כמו שאמרו (שבת קיח: וברש"י) יהא חלקי עם מקבלי שבת בטבריא, שהיא עמוקה ומתחשך קודם, ומוציאי שבת בציפורי, שהיא יושבת על ההר ואין מתחשך כל כך. והיינו **כיון שאמרו דמקדמי ומחשכי, דהיינו שיתפלל מיד כשיאר היום, וכן בערבית מחשכי ומאחרים להתפלל, על ידי זה מכוונין להתפלל בשעה שבני ארץ ישראל מתפללין,** שאין מקדימין כל כך להתפלל בעמוד השחר, אמר היינו דאהני להו'.

רבינו הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע בג'ליוני הש"ס (רשימות ירושלמי ברכות אות נג.), הביא ענין זה לגבי זמן

שח כ"ק האדמו"ר **בעל 'שפע חיים' מצאנו קלויזנבורג** זצ"ל (שיעור חומש רש"י פרשת וארא תש"מ):

"כידוע, לכמה דברים מונים את השעות בחוץ לארץ, לפי הזמן בארץ ישראל, וכמו שכתב היעב"ץ לענין חצות, שהעת רצון הוא בשעת חצות בארץ ישראל.

"זהו צדיקים שהיו מתחילים לקבל שבת כשנעשה שבת בארץ ישראל, וכן נהג מוח"ז מזיווג ראשון הרה"ק **בעל 'קדושת יום טוב'** זי"ע. והגם שלא שמעתי מכ"ק **אאמו"ר** (הרה"ק רבי צבי הירש מרודניק) זי"ע בענין זה, אבל מנהגו היה לקבל שבת מוקדם מאוד, כמה שעות לפני זמן כניסת השבת, ואולי היה גם כן טעמו ונימוקו שרצה לקבל את השבת כשנכנסת השבת בארץ ישראל.

"אבל כאן באמריקא לא יתכן לנהוג כן, וכבר חשבתי פעם בדעתי לנהוג כן, אך חישובתי ומצאתי שלא אוכל לעמוד בזה, שעוד לפני שאעמוד להתפלל תפלת שחרית כבר אצטרך לקבל שבת, ובפרט בימות החורף שאין זה במציאות כלל לקבל שבת כחשבוני שעות ארץ ישראל.

"וזמל זה נראה עד כמה תעינו ואבדנו, ונדחנו לגמרי מן הקדושה עד שאין אנו יכולים להשתוות כלל אל הזמנים בארץ ישראל. והגם שיש גם כן בחינה שהקדושה הוא למעלה מגדרי המקום והזמן, אך מכל מקום הרי יש גם כן ענין להשתוות אל הזמן בארץ ישראל ומפני חטאינו נתרחקנו מעל אדמתנו ואין אנו יכולים לעשות כן...".

בספר 'פנים יפות' (פרשת עקב ע"פ הלמן ירבו) הביא רעיון

(א) כגון לענין מולד החודש, ואכמ"ל.

ראה בספר **'הליכות חיים'** - צאנו (שבת קודש, עמוד קצה) בשם הרה"ר ר' ישכר דוב רוזנברג שליט"א: "משנת תשל"ד ערכתי את הלוח עבור קהילתנו ה'ק' בארה"ב, ואז הורה לי רבינו זי"ע לציין את מועד המולד כמועד בירושלים, ורבינו זי"ע הוסיף: כך ראוי לעשות וכך גם סבר הגאון מורנו הרב י"א העניקין זצ"ל מארה"ב".

(ב) וכן כתב **'ביערות דבש'** (ח"א סוף דרוש טו עמוד רפח): "ויש לדקדק כי חצות לילה בכדור ארצי, טובב סבוב הכדור באופן שאין לך מדינה ומדינה שלא ישתנה בו עת חצות, ומה שהוא חצות בצרפת אינו חצות בספרד, ואם כן למעלה דעת רצון הוא לגבי הקב"ה, וכדאמרין (וזה ח"א ע"ז) הקב"ה נחית לשעשע עם צדיקים שבגן עדן, אין ספק שאין כל חצות לכל מדינות, דאם כן כל מעת לעת זימנא הוא למעלה שיהיה עת רצון, וברור ופשוט שרגע אחד מן כ"ד שעות הוא לבדו עת רצון למעלה, ועל כרחק דחצות שהוא בארץ ישראל הוא רצון למעלה, כי למעלה הכל נדון לפי ארץ ישראל, היא הארץ אשר תמיד השגחת ה' בה ועין חיים למעלה, וזה השער לה' להשפיע בו כלל האמצעי, והכל נדון לפי ארץ ישראל, וכל התורה ומצות הכל בארץ ישראל הם עיקר, ושם ה' יקרא על ארץ ישראל, ובוה מיישב מה שאמר משה רבינו (שמות י"ד): 'כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים', ולא 'בחצות' (עין ברכות ג:): 'כי אז עת רצון מילתא, כוון על רגע חצות של ארץ ישראל, אבל אם יאמר סתם בחצות, יטעו אצטגניני פרגעה ויחשבו דמחצות של ארץ מצרים דיבר, ובאמת במצרים לא היה אז חצות... ואם כן יאמרו משה בדא...". וכן כתב החתם סופר **ב'תורת משה'** (ע"פ ויחלק עליהם לילה).

וכן מקובל שנהג הרה"ק **מלעכאוויטש** זי"ע (ראה 'תורת אבות', מעשי אבות, מדור ה"ק מלכו"ץ) אות טז: "דרכו בקודש היתה להתחיל בתפלה בערב שבת קודש בחושי החורף חצי שעה אחרי חצות היום, ובחודשי הקיץ התחיל בשעה שלוש אחר הצהריים, והיו לו בזה ענינים גבוהים".

(ד) בירושלמי שם איתא: "דאחי האם של רב אדא הוא מציייר גולתא דרב בצומא רבא (שהיה שומר גלימתו שמסרה לו רב, שהפטיטה מעליה כסיים מוסף ביום הכיפורים, פירוש החרדים שם), אמר ליה כד תחמי שמשא בריש דיקלי תיהב ליה גולתא דנצלי דמנחתא (כשתראה השמש בראש דקלים שהוא סמוך לשקיעתו, תתן לי ואני מתפלל מנחה, דמצוה להתפלל עם דמדומי חמה בין בשחרית בין במנחה, פני משה), ושמשא בריש דיקלי תמן איממא הוא הכא, דאמר רבי יוחנן 'הואמר לצולה חרבי' (ישעיה מד, כז) - זו בבל שהיא זוטו של עולם", ופירש **בפני משה** שם: "קושיא היא, הא כשהשמש בריש דיקלי בבבל, הוא יום גדול עדיין כאן בארץ ישראל, דאמר רבי יוחנן כו' שבבל זוטו של עולם שהיא במצולה ותחתיתו ועמקו, והיכי עביד רב הכי והוא בבבל לילה, והלא זה הזמן בבבל אינו עם דמדומי חמה, ולקמן משני לה רב כרבי יהודה סבירא ליה דאמר עד פלג המנחה, ולפיכך נהג כן כדשהשמש בריש דיקלי בבבל זמן פלג מנחה היא בארץ ישראל, ע"ש. הרי מבואר מדברי הירושלמי דאף זמן מנחה לרבי יהודה הוא רק עד פלג המנחה, ובבבל כבר קרוב ללילה, מכל מקום אם בארץ ישראל עדיין פלג המנחה שפיר יכולים להתפלל עוד תפלת המנחה.

(ה) דמדנקט הירושלמי 'ושימשא בריש דיקלי כו', מוכח דרק כל זמן שעדיין אינו לילה גמור אפשר להתפלל מנחה, מטעם דבארץ ישראל עדיין קודם פלג המנחה הוא, אבל אם כבר לילה ממש שמש אי אפשר להתפלל מנחה.

והנה יש בזה אריכות **באחרונים** (ראה שבת מירשאל חלק ג עמוד שדו, משם שאבנו את המקורות דלהלן) דעת היעב"ץ ב'מור וקציעה' (ירושלמי) "והנה יקשה מאוד, כי הלא אין עת ורגע בכל כ"ד שעות היום שסובב הגלגל היקף אחד, שלא יהא חצות לילה באיזה מקום... ואם כן איפה במה יודע שעת חצות האמיתית... ולא מצאתי מקום בשכלי להכיל דבר זה אם לא על פי מה שכתב **הכוזרי** (פרק ב סימן יח: כ), ששבתות ומועדי ה' תלויים בנחלת ה' שהיא העיקר ושאר הארצות טפילות, וכן הוא דעת **הרמב"ן** בפירוש התורה וכמה מחברים עמו...", וכן **ב'חסד לאברהם'** (מעין ב נהר ח) בשם **הרמ"ב**, ו**'משנת חכמים'** (מעלה כג אות תקמד).

אך **ב'שלוחן ערוך הרב'** (ס"א סק"ח) כתב שעת רצון של חצות תלוי בכל מקום לפי זמנו, כי "הוא למעלה מגדר המקום והזמן, רק שמאיר למטה לכל מקום ומקום בזמנו הראוי", וכן נקט המלבי"ם **'בארצות החיים'** (סימן א בארץ יהודה סוף סעיף א), וכן כתב בשו"ת **'יהודה יעלה'** (סימן ח) ובספר **הבית** (ח"א מאמר ד פ"י יא) והובא בשו"ת **'רב פעלים'** (סוד ישרים ס"ד עמוד קכב).

(ג) ראה **'שלוחן הטהור'** להרה"ק מקאמארנא זי"ע (סימן רסא ס"ב): "מנהג הקדושים והצדיקים, ובימים הקדמונים היה זה מנהג כל חכמי ישראל, לדקדק בזמן שקיעת החמה של ארץ ישראל... ולכן מן הראוי לכל מי שיראת ה' ונוגעת בלבבו ומרגיש קדושת שבת, לבל יעשה מלאכה קטנה וגדולה בימי הקיץ אחר אפערטיל אויף אנט... ובימי החורף להיפך... ואסור לעשות מלאכה במוציא שבת קודש עד אחר זיגער זעקס, וכך ראוי לבעל נפש, והנזהר מזה לא יראה פני גיהנם, וכך מנהג העני הזה מעודי עד היום הזה".

אחר, רק אדרבה האש מבעה אותם, עיין שם. אבל לעניין שם "בועה", שפיר כיון דאמר קרא דהאש מבעה המים, אם כן הרי המים - בהם הבועה, והאש הוא שפעל בהם זה וביעבע אותם, אבל הבועה הוא בהם, ואם כן שפיר נלמד מכאן דשייך לישנא ד'בועה' במים.

והוא נכון באמת רק על פי גמרא בבא קמא הנ"ל - דמסיק מי כתיב 'מים נבעו' כו'. דלסברת המקשן שם דכוונת הכתוב 'מים תבעה אש' שהמים מבעבעין האש, אם כן הרי אין הבועה במים, רק באש, ואין ראייה דשייך לישנא דבועה במים, וזה פשוט.

רצו רוב ציבור להוסיף שלישי | שיהיה אתרוג לעצמו נחשב 'הידור' בגמרא בבא קמא (ט), בהידור מצוה עד שלישי במצוה.

עיין אריכות בשו"ת חות יאיר (סימן קפו). ועיין שם (ד"ה האננם) דאף דמסקינן כאן דהידור מצוה עד שלישי, היינו שראוי לעשות כך, אבל מכל מקום אם רוב ציבור מבקשין אתרוג מהודר בדמי שלישי יותר על הקטן המצומצם, לא ברירא שהדין עם המרובים - אם יחידים מעכבים, וכל שכן למימר שבכח היחידים לכופ המרובים, רק הירא וחרד יקיים מצוה מן המובחר בתוספת שלישי.

ועיין שם עוד שכתב, שאם יגיע לחלקו בדמי אתרוג שהוא לכלל הקהל סך מה, ויכול לקנות אתרוג לעצמו לבד בתוספת שלישי, מחוייב לעשות, דזה חשוב הידור מצוה מה שיש לו אתרוג לעצמו, עיין שם. וכזה שם עוד (סוף סימן רלב), עיין שם.

לפי חלישות האדם תוספתו עד שלישי | כשמוסיף יותר משליש נכנס בתוספתו של הקב"ה

ש"ס בבא קמא (ט), בהידור מצוה עד שלישי במצוה כו', במערבא אמרי כו', עד שלישי משלו, מכאן ואילין משל הקדוש ברוך הוא, עכ"ל הגמרא.

והענין, כי המצוה הוא עיקר, וההידור הוא תוספת במצוה, ולפי חלישות כח האדם עניינו לעשות עיקר הדבר וגם להוסיף מעט, ועל כן לפי ענין האדם יתחייב עשייה העיקרית וריבוייה במצוה, וגם מעט בהידורה. ויען כי סתם ריבוי בשני שלישים נגד שלישי², לכן גם כן בהידור מצוה עד שלישי במצוה.

והנה בבראשית רבה (א. טז) מבואר, כי תוספתו של הקדוש ברוך הוא מרובה על העיקר, ואולם בענין תוספת האדם - לפי חלישות כח האדם - עניינו אך להוסיף מעט, דסתם מיעוט הוא שלישי וכנ"ל, ואין לחייבו ביותר מזה, ולכן אם יזדו ויתאמץ להוסיף עוד יותר מזה, הנה זה כבר למעלה מן התוספת אשר לפי ענין האדם - לפי חלישות עניינו וכחו, ונכנס כבר בגדר תוספתו של הקדוש ברוך הוא, ועל כן עד שלישי משלו, מכאן ואילין משל הקדוש ברוך הוא, ודו"ק.

ולפי זה יהיה ראייה מזה דשלישי דהידור הוא שלישי מלבר. ואין קושיא מהא דלא פשיט בש"ס בבא קמא שם לאיבעיא דשלישי מלגיו או מלבר מזה, כיון דאין הדבר מפורש, ואין לפשוט איבעיא מזה.

אם מלאות מוגלא, ראה שם.

ג) דסתם ריבוי הוא בכפילות, היינו בשני שלישים נגד שלישי. עיין בית האוצר מערכת ב כלל יח ד"ה והנה בעניין - ד"ה וע"ע מנחות, שאריק רבינו בכמה דוגמאות להוכיח כן.

פטור האדון מהזיק העבד | נזקי ממונו - מטעם 'ידו' | בשור אין זה יד לחובה - משא"כ בעבד | באדם ההזיק מתייחס רק אל הדעת הרעה | דעת העבד אינה קנויה לאדון

בגמרא בבא קמא (ד), אמר רב אשי, אטו עבד ואמה לאו טעמא רבה אית בהו, שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חברו, ונמצא זה מחייב את רבו מאה מנה בכל יום.

הנה לכאורה הכוונה בגמרא כאן, שהוא משום תיקון העולם, דשמא יקניטנו רבו כו' ונמצא זה מחייב כו', ולא יהיה אפשר לאדם להיות לו עבד, לכן פטור. אולם הא מדאורייתא פטור - כנראה מגמרא דכאן, ובדאורייתא דוחק לומר כן.

ונראה הכוונה, דחייב אדם על נזקי שורו הוא רק משום דמעשה ממונו מתייחס לו פְּמָה, וכאילו הזיק בידו - עיין בבא קמא (י), אבל 'והמת יהיה לו' (שמות כא, לד) דשכיחא ובידים, ועיין שם ברש"י (ד"ה והמת). והרי נתן גט ביד עבדה ישן ומשמרתו מגורשת - דחשוב חצירה (גיטין עח), וחצירה מטעם ידה איתרבאי (שם עז). ואף דשור המזיק הוא חצר מהלכת, מכל מקום לענין חיוב נזקין גילתה תורה דגם במהלך נחשב כידו.

ועל כן כמו שכתבו הראשונים פרק קמא דקידושין סוגיא דאין קניין לעבד בלא רבו' (כג: עיין רשב"א וריטב"א ד"ה והראב"ד), דיד עבד כיד רבו אמרינן רק לזכות אבל לא לחוב, לכן הכי נמי יד שורו ועבדו דכידו הוא רק לזכות אבל לא לחוב. ועל כן בשור, דמה שהוא מתחייב על נזקיו אין זה חוב, שהרי בידו לשמרו שלא יזיק, ומחוייב הוא בזה להשגיח שלא יזקו אחרים על ידי שורו, לכן שפיר הוא חייב, ומה שאין כן עבדו שהוא בר דעת, ואי אפשר לו לשמרו מהזיק במתכוון, ואם יקניטנו רבו יחייבו מאה מנה בכל יום, ונמצא שאם יתחייב רבו בנזקיו הרי יהיה זה חוב לרבו, ולחוב הרי אין ידו כיד רבו, ולכן פטור.

ועוד יש לומר הטעם, דכיון דאדם הוא בר דעת - ומדעתו הוא שמזיק, לכן כל ההזיק רק אל הדעת הוא שמתייחס, ודיעה הרעה הוא שמזקת, ודעת העבד פשוט דאינה קנויה לאדון כלל, דלא שייך קניין בזה, ורק גוף העבד הוא קנוי לו - אבל לא דעתו, ועל כן שפיר האדון פטור, שהרי היה המזיק דבר שאינו שלו כלל. אולם לשון הגמרא לא משמע הכי.

אף שהאש מבעה המים - 'בועה' הוא במים

בש"ך יורה דעה (סימן לו ס"ק ט) בשם הרא"ש (חולין פ"ג סימן כו), דמים זכים חשובים גם כן פּוּעָה², דכתיב (ישעיה סד, א) 'מים תבעה אש', עיין שם.

וצריך עיון, דהאי 'תבעה' אאש קאי, דהאש מעלה אבעבעות במים, וכמבואר ריש בבא קמא (ד), מי כתיב 'מים נבעו', 'תבעה אש' כתיב, עיין שם היטב.

ונתיישבתי, דאדרבה נכון הדבר על פי גמרא בבא קמא הנ"ל. דכיון דעניין הכתוב דהאש מבעבע המים, אם כן הרי המים הם בועה, והש"ס בבא קמא קאמר שם רק על המשנה (ב) דקתני "מבעה", דאי אפשר להיות הכוונה אמיים, שהרי 'מבעה' הוא על משקל מפעיל - שמבעה דבר אחר, והרי אין המים מבעים דבר

א) שפירש: "והמת יהיה לו" - משתעי בשור נגח, דשכיח, ובידים הוא ממש, שהשור שהוא ממונו של מזיק נתכוין להזיק.

ב) שאם יש בריאה שני בועות הסמוכים שהם מלאות מים - הבהמה טריפה, ולא כדעות שדוקא

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושר בעולם העליון"

(הבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית), לקבלת הגליון ולהתרומות:
טל: 1800-200-855 | דוא"ל: ot035104720@gmail.com